

Heide Gerstenberger:

ELEMENTER AF EN HISTORISK-MATERIALISTISK STATSTEORI^{x)}

(Bragt i "Kritische Justiz", Nr. 2, 1972. Oversat af Fl. Arentoft og Kr. Berg Nielsen).

I.

Den marxistiske statsteori er hidtil blevet udviklet i tre hovedretninger. Som teorien om sønderbrydningen af den borgerlige stat, som ideologikritik af den borgerlige statsteori og som teorien om udviklingen af statsfunktionerne i sammenhæng med den kapitalistiske produktionsmådes stadig mere samfundsmæssige karakter. Alle tre ansatser er - mere eller mindre udførligt, med større eller mindre eftertryk - indeholdt i Marx's, Engels' og Lenins værker. Det vil ikke her blive foreslået at indskrænke det videre arbejde til udelukkende at omfatte den sidste af de anførte statsteoretiske ansatser, hvad der i øjeblikket er det mest almindelige. Tværtimod er det ene af de to forslag til det videre arbejde, som jeg vil forsøge at begrunde i denne artikel, netop sammenknytningen af de hovedretninger i den marxistiske statsteori, som længe i stor udstrækning har udviklet sig uafhængig af hinanden.

En sådan sammenknytning forudsætter, at der først bliver skabt klarhed over, om de hidtil adskilte arbejdsområder i den marxistiske statsteori kan siges at udgå fra de samme teoretiske forudsætninger, eller om et sådant fælles, teoretisk grundlag først må opstilles. Derfor skitseres her først de tre vigtigste hovedretninger og de foreliggende ansatzpunkter i Marx's, Engels' og Lenins værker (med eftertryk på hovedretninger; i denne sammenhæng søges ikke en fuldstændig rekonstruktion af

x) Jeg takker Alexander v. Brünneck, Michael Neumann, Joachim Perels, Dietrich Roscher for påpegning af svagheder i udkastet og i den senere udformning. De er ikke medansvarlige for det endelige resultat.

Heide Gerstenberger:

ELEMENTER AF EN HISTORISK-MATERIALISTISK STATSTEORI^{x)}

(Bragt i "Kritische Justiz", Nr. 2, 1972. Oversat af Fl. Arentoft og Kr. Berg Nielsen).

I.

Den marxistiske statsteori er hidtil blevet udviklet i tre hovedretninger. Som teorien om sønderbrydningen af den borgerlige stat, som ideologikritik af den borgerlige statsteori og som teorien om udviklingen af statsfunktionerne i sammenhæng med den kapitalistiske produktionsmådes stadig mere samfundsmæssige karakter. Alle tre ansatser er - mere eller mindre udførligt, med større eller mindre eftertryk - indeholdt i Marx's, Engels' og Lenins værker. Det vil ikke her blive foreslået at indskrænke det videre arbejde til udelukkende at omfatte den sidste af de anførte statsteoretiske ansatser, hvad der i øjeblikket er det mest almindelige. Tværtimod er det ene af de to forslag til det videre arbejde, som jeg vil forsøge at begrunde i denne artikel, netop sammenknytningen af de hovedretninger i den marxistiske statsteori, som længe i stor udstrækning har udviklet sig uafhængig af hinanden.

En sådan sammenknytning forudsætter, at der først bliver skabt klarhed over, om de hidtil adskilte arbejdsområder i den marxistiske statsteori kan siges at udgå fra de samme teoretiske forudsætninger, eller om et sådant fælles, teoretisk grundlag først må opstilles. Derfor skitseres her først de tre vigtigste hovedretninger og de foreliggende ansatzpunkter i Marx's, Engels' og Lenins værker (med eftertryk på hovedretninger; i denne sammenhæng søges ikke en fuldstændig rekonstruktion af

x) Jeg takker Alexander v. Brünneck, Michael Neumann, Joachim Perels, Dietrich Roscher for påpegning af svagheder i udkastet og i den senere udformning. De er ikke medansvarlige for det endelige resultat.

de faktisk foreliggende ansatser hos Marx, Engels og Lenin¹⁾).

II.

Den mest kendte og samtidig den gennem mange år dominerende marxistiske statsteori er teorien om sønderbrydningen af den borgerlige stat.²⁾ Den er først og fremmest blevet udviklet i tilslutning til Marx's og Engels' konkrete historiske analyser af revolutionære situationer (særlig 'Louis Bonapartes attende Brumaire' og 'Borgerkrigen i Frankrig'). I disse analyser behandles staten først og fremmest (men ikke udelukkende) som et magtapparat, der er opstået af samfundets spaltning i klasser og med det mål at undertrykke arbejderklassen og samtidig at overvinde forskellige fraktionsinteresser inden for kapitalistklassen. Selv om man principielt tager hensyn til statsapparatets økonomiske funktioner, følger af selve betingelserne for den analyserede situation, at statsmagten overvejende fremstilles som instrument for korrupsion og intriger til fordel for den herskende klasse og i form af militærapparater og fængselssystemer. Det er først og fremmest Engels, der har gjort denne side af statsapparatet, som tvangsinstrument til opretholdelse af klassesdelingen, til det dominerende - også i den teoretiske almengørelse.³⁾ Derved bliver - i klar modsætning til Marx's udlægninger i Kapitalen⁴⁾ - statens økonomiske funktioner betragtet som en følge af det nødvendige i at kunne fi-

-
- 1) En sådan rekonstruktion ville dog være nyttig for den løbende diskussion. Den måtte, ud fra de forskellige teori-ansatser, problematisere sådanne arbejder som Ralph Miliband: Marx og staten.
 - 2) Denne formulering bruger jeg i overensstemmelse med en rapport fra KSB Göttingen: Lenin - Rosa Luxemburg, Analyse ihrer Differenzen, 2. oplag, Göttingen, 1971, s. 41.
 - 3) Se først og fremmest F. Engels: Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats (Berlin 1971), s. 193.
 - 4) Marx: Das Kapital, bd. I, Marx Engels Werke (MEW) 23, s. 779 ff.

nansiære staten som tvangsapparat.⁵⁾

I sin kamp mod revisionismen og for revolutionen orienterede Lenin sig afgørende i retning af Engels' udlægninger i 'Familiens, Privatejendommens og Statens oprindelse' og mod Marx's og Engels' konkrete historiske analyser.⁶⁾ Det var også ham, der med eftertryk henviste til den ændring, som teorien om arbejderklassens overtagelse af den borgerlige stat undergik i Marx's og Engels' levetid. Mens de måske tidligere anså en overtagelse for mulig, så drog de den (for Lenin grundlæggende) slutning af nedslagningen af Kommunen, at arbejderklassen ikke kan "die fertige Staatsmaschinerie einfach in Besitz nehmen und diese für ihre eigenen Zwecke in Bewegung setzen".⁷⁾ Denne nye erkendelse af det umulige i blot at forvandle eller overtage den borgerlige stat optog og udviklede Lenin, først og fremmest i 'Staten og Revolutionen'.⁸⁾

Det var i kampen mod sine modstanderes revisionistiske statsteori, at Lenin særlig fremhævede det magtmæssige aspekt ved den borgerlige stat.⁹⁾ Denne tendens, han her grundlagde, forstærkedes i videreudviklingen af hans teori om den proletariske revolution. Dermed blev de analytiske ansatser mere eller mindre glemt, som ikke alene så statsfunktionerne i sammenhæng med udviklingen af den kapitalistiske produktionsmåde, men også med den almene udvikling af produktivkræfterne. Allerede tre måneder efter færdiggørelsen af 'Staten og Revolutionen' reviderede Lenin faktisk sit udsagn om, at efter at have overvundet de repressive statsfunktioner lod de øvrige

-
- 5) Dette henfører sig først og fremmest til behandlingen af statsgæld og skat, der i Kapitalen fremstilles som et vigtigt middel i udviklingen af den kapitalistiske produktionsmåde og i det nævnte skrift af Engels som et resultat af det nødvendige i at opretholde statsapparatet (Engels anf. v. s. 192).
 - 6) Lenin gentager i 'Staat und Revolution' den af Engels givne begrundelse for statsgæld og skat. Werke 25, s. 403.
 - 7) Der Bürgerkrieg in Frankreich, MEW 17, s. 336.
 - 8) Werke 25, s. 398 ff. (skrevet august 1917).
 - 9) Sml. 'Staat und Revolution' Werke 25, s. 465.

funktioner sig reducere til 'einfache Operationen der Kontrolle und Rechnungsführung'.¹⁰⁾ Det skete i skriftet 'Die drohende Katastrophe und wie man sie bekämpfen soll',¹¹⁾ men alligevel er det først og fremmest staten som undertrykkelsesapparat, der er blevet kolporteret som den leninske statsteori.

For den konkrete politiske kamp, som 'Staten og Revolutionen' indgik i, var det af underordnet betydning, at Lenin undlod at fremstille statens dobbeltkarakter. Denne dobbeltkarakter, som udspringer af varens grundlæggende dobbeltkarakter som bytte- og brugsværdi,¹²⁾ er imidlertid ikke underordnet i forhold til overgangssamfundets problemer, som opstod på dette tidspunkt. Her viste det sig, at for at udvikle en teori om overgangssamfundet, var det nødvendigt at udarbejde en teori om den borgerlige stat, en teori, der analytisk forsøgte at skelne mellem de reelt i den borgerlige stat forbundne funktioner af statsapparatet, dvs. de funktioner, der står i forbindelse med en bestemt grad af produktivkræfternes udvikling og dermed den samfundsmæssige arbejdsdeling, og de funktioner, der repressivt garanterer opretholdelsen af klasse-samfundet.

Ganske vist henviste Lenin i sin analyse af imperialismen til, at kapitalisterne i den imperialistiske fase af kapitalismen kunne 'holde' en del af arbejderklassen som revisionister gennem ekstraprofitter.¹³⁾ De nye former for statslig aktivitet, der manifesterer sig i socialreformer og delvise lønforhøjelser, bliver der altså absolut taget hensyn til her (hvorfor vi ikke i denne sammenhæng behøver at diskutere finansie-

10) 'Staat und Revolution', Werke 25, s. 465.

11) Werke 25, s. 331 ff. (Skrevet i slutningen af oktober 1917).

12) Om statens dobbeltkarakter se Marx: Das Kapital, bd. III, MEW 25, s. 397. For en grundlæggende analyse af denne dobbeltkarakter se også Henryk Grossmann: Marx, die klassische Nationalökonomie und das Problem der Dynamik, Frankfurt a/M 1969, særlig s. 17 ff.

13) 'Der Imperialismus als höchstes Stadium des Kapitalismus', Werke 22, s. 306.

ringen af sådanne reformer). Alligevel mangler der en konsekvent videreførelse af de analyser af statens funktioner i udviklingen af produktionsprocessen, der er påbegyndt i de historisk-systematiske arbejder af Marx, af Engels og også af Lenin selv.¹⁴⁾ Disse mangler har bidraget til, at den politiske problematik, der knytter sig til nødvendigheden af økonomisk centralisering og planlægning, ikke i første omgang blev tilstrækkeligt erkendt. Denne erfaring må foreholdes enhver, der mener at kunne knytte Lenins kampskrift - 'Staten og Revolutionen' - an til den europæiske arbejderklasse uden nogen som helst forbehold.¹⁵⁾ På den anden side bliver dette skrift og arbejderbevægelsens historiske erfaringer, som de er udtrykt i dette skrift, med god grund ført i marken mod teorien om den neutrale stat og mod teorien om socialstaten. Samtidig må man imidlertid med Lucio Magri kræve en ny realisme,¹⁶⁾ en realisme der analyserer og kritiserer alle sider af den borgerlige stat.

III.

Til forskel fra teorien om sønderbrydningen af den borgerlige stat bygger videreførelsen af ideologikritikken af den borgerlige forfatning overvejende på Marx's Ungdomsskrifter. Denne teoris særlige interesse gælder den borgerlige stats politiske og retlige konstitution, herunder forholdet mellem stat og samfund og forholdet 'citoyen' og 'bourgeois'.¹⁷⁾ Den vide-

14) Se f.eks. 'Zur sogenannten Frage der Mächte, Werke 1, s. 65 ff; 'Die Entwicklung des Kapitalismus in Russland, Werke 3, s. 7 ff.; 'Neue Daten über die Entwicklungsgesetze des Kapitalismus in der Landwirtschaft, Werke 22, s. 5 ff.

15) Særlig tydelig hos Lucio Coletti, Lucio Libertine og Livio Maitan i: 'Über Lenins 'Staat und Revolution'', Internationale marxistische Diskussion, 2, Berlin 1970, s. 5-50.

16) Lucio Magri: Für einen neuen Realismus, i Internationale Marxistische Diskussion, 2, Berlin 1970, s. 5-50.

17) Som eksempler blandt mange: Werner Hofmann: Die Krise des Staats und das Recht, Kritische Justiz 1968, s. 1-10; Leo Kofler: Marxistische Staatstheorie, (Nachdrück) Ffm. 1970.

refører dermed et centralt tema fra Ungdomsskrifterne, som Marx tager udgangspunkt i ved udviklingen af den historiske materialisme.

Denne - i denne sammenhæng betydningsfulde - teoretiske udvikling af den historiske materialisme skitserede Marx i et tilbageblik i det berømte 'Forord' til 'Kritikken af den politiske økonomi' fra 1859. Her skriver han, at han i kritikken af den hegelske retsfilosofi fra 1843 var nået til det resultat, at "...Rechtsverhältnisse wie Staatsformen weder aus sich selbst zu begreifen sind noch aus der sogenannten allgemeinen Entwicklung des menschlichen Geistes, sondern vielmehr in den materiellen Lebensverhältnissen wurzeln, deren Gesamtheit Hegel, nach dem Vorgang der Engländer und Franzosen des 18. Jahrhunderts, unter dem Namen 'bürgerliche Gesellschaft' zusammenfasst, dass aber die Anatomie der bürgerlichen Gesellschaft in der politischen Ökonomie zu suchen sei".¹⁸⁾

Senere fortolkere har for det meste læst den sætning med kendskabet til 'Kapitalen' og 'Kritikken af den politiske økonomi' i baghovedet ligesom Marx selv her ikke præcist gengiver sit videnskabelige standpunkt fra 1843, men formulerer det under indflydelse af en teoretisk forståelse, som han først senere opnåede. For denne forståelse var 'Kritikken af den hegelske Retsfilosofi' kun den allerførste forudsætning. Den lod sig endnu lede af Hegel, ikke alene i opbygningen, men også i selve området for diskussionen, og i dette arbejde findes faktisk meget af det, der i Marx's senere skrifter må siges at være en forkortet formel, det blot at vende den hegelske dialektik om.

Marx's grundlæggende angreb på Hegels spekulative fordrejning består i den påstand, at det ikke er staten, der sætter det borgerlige samfund og dermed familien, men at det omvendt er familien og det borgerlige samfund, der danner de materielle forudsætninger, der frembringer staten. Hvad der er statsapparatets konkrete opgaver (bortset fra at være det borgerlige samfunds politiske konstitution), hvad der reelt udgør forhold-

18) 'Vorwort zur Kritik der politischen Ökonomie, MEW 13, s. 8.

det mellem statsapparatet og den materielle udvikling, det er endnu i 1843 meget vagt. Og den politiske økonomis anatomi bliver netop endnu ikke undersøgt, hvad citatet fra 1859 ellers kunne lade formode.¹⁹⁾

Hvad Marx med rette betoner som sin fortjeneste i forhold til Hegel, beskriver samtidig begrænsningerne set ud fra den senere udviklede teori: Gav Hegel sin logik en politisk iklædning, så gav Marx det politiske sin logik.²⁰⁾ Hvad der er politisk bestemmes af ham så vel som af Hegel i forhold til 'statshælet' (das Staatsganze).²¹⁾ Begrebet det politiske er knyttet til det almene, som konstitueres i den borgerlige stat over for den private sfære. Ganske vist analyserer Marx grundlaget for den borgerlige privatsfære i form af den tidlig-kapitalistiske 'erhvervs måde', men analysen af de konkrete økonomiske forhold mellem det borgerlige 'erhvervs samfund' og det politiske organisation, som staten er et ydre udtryk for, træder endnu helt i baggrunden i forhold til betoningen af dualismen af stat og samfund. (Således er f.eks. sammenhængen mellem statslige funktioner og den historiske skabelsesproces af det borgerlige samfunds økonomiske anatomi endnu ikke udformet). Det at analysen næsten udelukkende er knyttet til den politiske forfatning og dens indre modsætninger gør den til en betydningsfuld forudsætning for en materialistisk teori om statsfunktionerne, men kun som en historisk, ikke også som en teoretisk forudsætning. Thi holder man sig til området for dualismen mellem privatsfæren og 'abstraktionen af den politiske stat',²²⁾ så kan ganske vist den angivne formidling af disse i repræsentationssystemet problematiseres, men det kan den reale politisk-økonomiske sammenhæng ikke.

19) Denne analyse sætter teorihistorisk ind med kritikken af Proudhon i 1846/47 i 'Elend der Philosophie', MEW 4, s. 63-175.

20) 'Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie', MEW 1, s. 250.

21) MEW 1, s. 326.

22) MEW 1, s. 133.

I 'Om jødespørgsmålet' fra 1843²³⁾ træder den politiske forfatning og den politiske emancipation endnu tydeligere i centrum for analysen end det var tilfældet i 'Kritikken af den hegelske Retsfilosofi'. Og selv i den 'Tyske Ideologi', skrevet af Marx og Engels for at gøre op med deres egne, tidligere forudsætninger, står de statsteoretiske ansatser i et ganske vist kritisk, men ikke desto mindre helt igennem snævert, teoretisk forhold til borgerskabets emancipationsteorier. Disse lagde vægt på det almene i statsvirksomheden, hvilket krævede selvstændiggørelse af den borgerlige stat såvel over for de feudale kræfter som over for individuelle interesser. Hegel og andre opstillede muligheden for identitet mellem statsborgeren som moralsk person og privatmennesket. Marx benægtede denne mulighed, men forblev dog i overensstemmelse med borgerlige 'realister' med oprindelse i en hobbesk tankegang. Ungdomsskrifternes teoretiske fortjeneste består først og fremmest i den radikale kritik af borgerlige forfatningsteorier og heri analysen af den uforsonlige modsætning mellem 'bourgeois' og 'citoyen'.

Den teoretiske forbindelse til den borgerlige emancipationsteori på den ene side og på den anden side til den konservative afstandtagen fra den begyndende industrialisering gælder dog særlig de bekendte - og af det sidste tiårs marxologer håndfast udvalgte - steder i den 'Tyske Ideologi', hvor staten bliver fremstillet som den selvstændiggjorte, tingsliggjorte magt, der træder op over for individerne, fremmedgjort af den tvangsmæssige arbejdsdeling.²⁴⁾

Med denne sammenhæng mellem den stadig fremadskridende samfundsmæssige arbejdsdeling og den statslige organisationsmagt er der allerede formuleret en vigtig del af en materiel statsteori. Men skal resultatet blive andet end blot kulturkritik, så kan en videreudvikling af teorien ikke anbefales på

23) 'Zur Judenfrage', MEW 1.

24) 'Deutsche Ideologie', MEW 3, s. 33.

grundlag af Ungdomsskrifternes antropologiske fremmedgørelsesbegreb.²⁵⁾ Thi lige så lidt som den radikale kritik af den borgerlige forfatningsteori er kritikken af fremmedgørelsesprocessen på det tidspunkt indordnet i kritikken af den politiske økonomi.

Det er først med den systematiske indordning af analysen af overbygningen i analysen af kapitalens valoriseringsbetingelser, at den historiske materialisme videnskabeligt er fuldt udviklet. Louis Althusser har betegnet denne teoretiske ændring, hvis betydning han med rette betoner, som marxismens overgang fra den ideologiske til den videnskabelige fase.²⁶⁾ Med en mere konsekvent anvendelse af ideologibegrebet²⁷⁾ ville det være bedre at betegne denne teoretiske udvikling som en overgang fra ideologikritikken til kritikken af den politiske økonomi og dermed til den historiske materialisme. Denne ændring, som for statsteorien først og fremmest indledes i 'Filosofiens Elendighed', kan ikke eftervises på dette sted. Jeg vil blot fremhæve den teoretiske forskel mellem Ungdomsskrifterne og de senere arbejder. Deraf følger ikke, at Ungdomsskrifterne skal lades ude af betragtning i den videre videnskabelige diskussion, men i stedet for en frimodig citatpraksis, der stiller alle steder hos Marx lige, må man søge systematisk at bringe de stadig relevante ansatzpunkter i Ungdomsskrifterne i teoretisk sammenhæng med kritikken af den politiske økonomi.²⁸⁾

At det ikke er en underordnet sag, men en af de mest påtrængende opgaver for teoretiske og historiske analyser viser sig i svaghederne i visse økonomiske statsanalyser. Således går til en vis grad ansatserne til teorien om statsmonopolkapitalismen ud fra en fuldstændig underordning af staten under monopolerne. Her over for kan man indvende ved blot at gå tilbage til de foreliggende analyser i Marx' ungdomsskrifter:

25) Om udviklingen i fremmedgørelsesbegrebet hos Marx se Andreas Gedö: Der entfremdete Marx. Zur existentialistisch-'humanistische' Marxismusdeutung. Ffm. 1971.

26) Se Louis Althusser: For Marx.

27) Om det her tænkte ideologibegreb, se Werner Hofmann: Wissenschaft und Ideologie, i Universität, Ideologie, Gesellschaft, Ffm. 1968.

28) Stuckas og Pasukanis arbejder peger i denne retning.

Den historiske nødvendighed, at gennemtvunge borgerrettighederne og opstille et retligt garanteret felt for udfoldelse, konstituerer samtidig den dialektiske overgang fra interesser til ret, skabt både af kapitalistiske enkeltinteresser og af den foranderligefælleskapitalistiske interesse. (Den samme dialektik findes der, hvor retten og regeringen ikke er konstitueret i modsætning til feudale kræfter, men fra begyndelsen var borgerlig, som f.eks. USA). Selvstændiggørelsen af retsnormerne over for konstitutionsbetingelserne kan ganske vist stadig opfanges gennem normændringer, men sådanne ændringer skal nu gennemføres inden for rammerne af et allerede etableret retssystem. Den strømlinede forfølgelse af økonomiske interesser ved hjælp af statsapparatet er allerede brudt i nødvendigheden af at 'oversætte' økonomiske interesser til de juridiske normers form. Det gælder både for den offentlige og private rets område, og også når det tages i betragtning, at juristerne for største delens vedkommende har bestemte klasse-mæssige fordomme, og at den konforme, retlige magtfordrejning foregår offentligt.

Dette aspekt er af stor betydning, fordi den borgerlige stat har konstitueret sig som retsstat. Uden at ryste grundstrukturen i den politiske overbygning (og dermed nødvendigvis også selve produktionsforholdene) kan man måske nok udøve retlig magtfordrejning, men ikke omgå eller afskaffe retssystemets institutioner.²⁹⁾ Det betyder, at statslige foranstaltninger får en juridisk form i deres udførelse, selv om de i første omgang er et resultat af ændrede betingelser for kapitalens valorisering. Om denne form i det enkelte tilfælde bestemmes gennem det teoretiske system eller det institutionelle system

29) Som et historisk bekræftende arbejde til denne påstand, se Ernst Fraenkel, *The Dual State. A Contribution to the Theory of Dictatorship*, Oxford Univ. Press. New York - London - Toronto.

i retsstaten, kan vi lade ligge og blot henvise til dialektikken mellem overbygningen og basis, som altid må inddrages i analyserne.³⁰⁾

IV.

Vi kan allerede på dette sted formulere en af hovedteserne: Videreudviklingen af den historisk-materialistiske statsteori må utvivlsomt hovedsagelig ske inden for rammerne af en analyse af statens økonomiske funktioner.³¹⁾ Denne videreudvikling vil dog sætte allerede udarbejdede dimensioner af den historiske materialisme til, hvis den ikke tager hensyn til de politisk-økonomiske virkninger af på den ene side statsapparatets bureaukratiske organisation (der ikke lader sig bortforklare ved håndfaste agentteorier eller blotte på-

30) Denne dialektik udgør i øvrigt også det reale ansatspunkt til sådanne teoretiske og politiske programmer, som ligger nær op ad Wolfgang Abendroth i hans arbejder om grundloven. Sml. f.eks. Wolfgang Abendroth: Zum Begriff des demokratischen und sozialen Rechtsstaates im Grundgesetz der BRD, i Sultan, Abendroth: Bürokratischer Verwaltungsstaat und soziale Demokratie, Hannover - Frankfurt 1955, s. 89 ff. Med disse bemærkninger tænkes samtidig på de politisk-økonomiske begrænsninger i en sådan strategi og at diskussionen af den forudsætter analysen af dialektikken i den reale struktur.

31) Her og i det følgende anvendes det almindeligt brugte begreb 'statsfunktioner'. Dermed menes dog ikke en blot konstatering af de almene funktionelle (vekselvirknings-) forhold, men et allerede indholdsmæssigt bestemt forhold, hvis historiske og teoretiske begrundelse ses i den materielle basis. Termen funderingsforhold bruger jeg i tilslutning til Helmut Fleischer: Marxismus und Geschichte, Ffm. 1970, s. 131.

stande om 'sammensmeltning' af statsbureaukratiet og monopolerne³²⁾) og på den anden side af den retlige form, som politikken antager.³³⁾ Ganske vist kan man ikke knytte an til Marx's Ungdomsskrifter, såfremt analysen af overbygningen alene skal indskrænke sig til disse. Men alligevel må virkningerne af overbygningen (som ikke er fuldstændig begribelig i økonomiske kategorier) inddrages i analysen af de samfundsmæssige produktionsforhold. I denne sammenhæng må man fortsætte det kritiske arbejde, det er at afsløre det ideologiske i den påståede ophævelse af klassespaltningen gennem den parlamentariske, pluralistiske, frie forfatning. Dermed må man på den ene side angribe den herskende socialiseringsproces og på den anden side søge at analysere dens eksistensform nøje, således at dens virkninger indgår i analysen af de samfundsmæssige produktionsforhold. Ved siden af disse - i snævrere forstand ideologikritiske - arbejder må også den dialektik, som nødvendigheden af retlige kodificeringer resulterer i, inddrages langt mere end hidtil i analysen af de økonomiske forbestemmelser; på denne måde vil også den apparatmæssige forståelse af staten, som fortsat kendetegner mange statsteoretiske arbejder, kunne overvindes konkret. Omvendt vil den historisk-materialistiske retsteori kun på denne vis være i stand til resultatrigt at kunne formidle de betingelser, som historisk fremkaldes af reduktionen af den borgerlige stat til den utilslørede 'Organisation der

32) Netop forsøget på konkret at analysere forholdet mellem monopolerne og staten har vist - udover de afslørende, men på dette tidspunkt slet ikke nye påvisninger af talrige personforbindelser og faktisk indflydelse - at det grundlæggende umulige i en fælles økonomisk planlægning ud fra de enkeltøkonomiske interesser ikke er blevet ophævet af monopoliseringen. Det karakteristiske anarki i den kapitalistiske produktionsproces bibeholdes og bliver snarere forstærket gennem det snævre samarbejde mellem monopolerne og bureaukratiet. Se i denne sammenhæng Joachim Hirsch' analyse: Wissenschaftlich-technischer Fortschritt und politisches System. Ffm. 1970, først og fremmest del IV.2.

33) Om politikens retlige iklædning og i det hele taget om den tilsigtede sammenhæng i afsnit III, se J. Seifert: Verrechtlichte Politik und die Dialektik der marxistischen Rechtstheorie, Kritische Justiz, 1971, s. 185.

Gewalt zur Unterdrückung einer Klasse',³⁴⁾ når denne teori udgår fra kapitalens givne konkrete valoriseringsbetingelser. I denne analyse har den historisk-materialistiske retsteori endnu metodisk meget at lære af den leninske imperialismeteori.³⁵⁾

V.

Det tredje tyngdepunkt i udarbejdelsen af en historisk-materialistisk statsteori har været at videreføre de ansatser, der analyserer udviklingen af statsfunktionerne og statsapparatet i sammenhæng med den kapitalistiske produktions stadig mere samfundsmæssige karakter. Marx havde i sinde at skrive en særlig bog om denne tematik, men fik dog ikke mulighed for at realisere denne plan. Imidlertid er det muligt ud fra de steder, hvor han har foregrebet bogen om staten, at rekonstruere den teoretiske ansats - frem for alt ud fra dem, der findes i "Kapitalen".³⁶⁾

Skønt det, der er karakteristisk for disse ansatser, nemlig betoningen af de økonomiske statsfunktioner aldrig helt er gået i glemme, er det dog især inden for de sidste tyve år, at denne synsvinkel er rykket i centrum for den videnskabelige diskussion om marxistiske statsteorier. Gik den økonomiske betragtning tidligere i overvejende grad ud fra en alliance mellem kapital og stat (etableret gennem overensstemmende interesser, korrupsion eller politisk afhængighed), så er denne alliancetanke efterhånden erstattet af den antagelse, at der mellem de kapitalistiske produktionsdirigenter og statsapparatet må være et net af relationer, som lader sig udlede systematisk. Den generelle konstatering af, at den borgerlige stat er et resultat af det borgerlige samfunds klassespaltning, er blevet præciseret i retning af, at der med udviklingen af den ka-

34) Lenin, Staat und Revolution, Werke 25, s. 415.

35) Der findes en behandling af denne metodiske henvisning hos G. Lukasc: Lenin (skrevet 1924), Neuwied u. Berlin, 3. oplag, 1969, særlig s. 36 ff.

36) Saml. også den forudsete opdeling i: Marx: Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomi, p. 175.

pitalistiske produktionsmåde fastlægges bestemte grundlæggende, statslige funktioner med hensyn til produktionen, cirkulationen og de tilstedeværende betingelser for kapitalvaloriseringen. Som helt almene statslige funktioner i den kapitalistiske produktionsepoke kan anføres:

- reguleringen af den indre og ydre handel
- sikringen af lønarbejdets (fortsatte) eksistens
- udvidelse af de mest fremskredne kapitalfraktioners valoriseringskrav til at gælde for alle kapitaler,

og ud fra disse almene konstateringer er analyserne nået frem til en analytisk opdeling af kapitalismens udviklingsstadier (samt den tilhørende specifikke sammenhæng mellem statsapparat og produktionsmåde) i:

1. det oprindelige eller endnu manufakturrelle stadium
2. fabriksvæsenets eller den frie konkurrences klassiske stadium
3. det imperialistiske eller alment monopolistiske stadium.³⁷⁾

Til det første stadium svarer den merkantilistiske form for statslig politik, som endnu er karakteriseret ved omfattende statslige (enkelt-) interventioner. I den anden fase indskrænkes statsaktiviteten til kun at garantere produktionens politiske og retlige rammebetingelser. I den tredje fase må staten derimod gribe planmæssigt ind i den økonomiske udvikling som en totalproces på grund af de stadigt tiltagende vanskeligheder i kapitalens valoriseringsproces, som følger af koncentrationsprocessen, og herigennem sikre produktivkræfternes videre udvikling.

Den statsmonopolistiske kapitalismes teoretikere går videre end denne almindeligt anerkendte stadieteori og hævder, at der med overgangen fra den alment monopolistiske til den statsmonopolistiske kapitalisme - en overgang, der skulle være

37) Her anført efter formuleringerne hos Paul Boccara: Einführung in die Frage des staatsmonopolistischen Kapitalismus, tysk i: SOPO nr. 11. Berlin, juni 1971, p. 8; saml. også: Wolf Rosenbaum: Staatsinterventionismus und Wirtschaftsplanung im modernen Kapitalismus, i: Formen bürgerlicher Herrschaft II, udg. Reinhard Kühnl, Reinbek/Hamburg 1972, s. 9 ff.

blevet manifest med 1. verdenskrig - har udviklet sig en kvalitativt anden relation mellem stat og samfund.³⁸⁾ Det føres generelt tilbage til produktionens tiltagende samfundsmæssiggørelse, dens stadig mere offentlige karakter, hvorigennem den private produktions grænser sprænges. (Og hvorved arbejderklassens overtagelse af statsapparatet via nationaliseringer af enkelte produktionsgrene bringes stadig nærmere som økonomisk mulighed).³⁹⁾

Jeg vil ikke her gå ind på de forskelle, der findes mellem ansatserne i teorien om den statsmonopolistiske kapitalisme, og heller ikke på de forskellige stadier i udviklingen af denne teori.⁴⁰⁾ Ligeledes vil jeg anse en stillingtagen til

38) Disse ansatser refererer hyppigt til Lenins skrift: 'Die drohende Katastrophe und wie man sie bekämpfen soll' (Werke 25, især 368 ff.). Lenin indfører der begrebet den 'statsmonopolistiske kapitalisme', for at betegne nye organisationsformer for den nationale økonomi, der er dukket op i krigen. Den nye kvalitet i relationerne mellem statsapparatet og produktionsbetingelserne og -formerne er også blevet fremhævet af borgerlige teoretikere - især i Tyskland (saml. som særlig kendt eksempel: Richard von Moellendorff: Deutsche Gemeinschaft, Berlin 1916). De har til forskel fra Lenin (a.a.O., s. 370) i disse nye organisationsformer netop ikke set en fremskyndet udvikling imod socialismen, men tværtimod den succesrige forhindring - gennem integration af bestemte aspekter i det socialistiske program - af denne udvikling og talte om den tyske, konservative eller stands-mæssige socialisme. Over for begge tolkninger måtte en særlig og udførlig behandling af denne problematik stille spørgsmålet, om den specifikke krigsorganisation - selv om den bringer almene grundtendenser i udviklingen potenseret til udtryk - lader sin form almengøre, om krigskapitalismens særlige organisations- og kapitalvaloriseringsform ikke netop kun lader sig sætte igennem som ekstraordinær.

39) Tendensen er mere differentieret, men lader sig tydeligt læse i den citerede artikel af Boccara, s. 18.

40) Saml. her Werner Petrowsky: Zur Entwicklung der Theorie des staatsmonopolistischen Kapitalismus in: Probleme des Klassenkampfes, nr. 1, 1971, s. 120-176; et godt overblik over arbejdsstatet formidler: Le Capitalisme Monopoliste d'Etat, Traité Marxiste d'Economie Politique, Paris 1971.

disse ansatser for utilladelig på det her angivne generaliserende niveau. Jeg vil derimod på det almene forudsætningsniveau, der ligger til grund for de fleste nyere bidrag til teorien om statsfunktionerne, foreslå en forskningsansats til afprøvning af bestemte implicitte antagelser og til videreudviklingen af denne teori.

Det forekommer mig, at man i videreudviklingen af den historisk-materialistiske statsteori i højere grad burde tage hensyn til følgende to synspunkter:⁴¹⁾

Det første giver langthen sig selv ud fra behandlingen i de foregående afsnit og vender sig imod den apparatforståelse af den borgerlige stat, man konstant støder på i teorien om de økonomiske statsfunktioner, altså forestillingen om at staten skulle være håndterbar over for monopolerne, at den kan håndteres alt efter de givne (tidsmæssigt overskuelige) kapitalinteresser. Man må over for dette synspunkt understrege nødvendigheden af, at realdialektikken i forbindelsen mellem basis og statslig overbygning, der burde undersøges gennem præcise historiske analyser, integreres i analysen af de økonomiske statsforhold. Denne dialektiks alment formulerbare, vigtigste dimension fremkommer som et resultat af:

nødvendigheden af at skabe et statsligt (byråkratisk) apparat

dynamikken i den engang oprettede hær

den selvstændiggjorte garanti for normerne i det økonomiske og samfundsmæssige samkvem

såvel som af de særlige historiske betingelser, der er opstået på de foregående udviklingsstadier.

Det andet synspunkt drejer sig om analysen af den forandring i karakteren af forholdet mellem produktion og statsapparat, som stadieteorien på et generelt plan bringer til udtryk. Mod selve abstraktionsgraden i stadieteoriens formulering er det næppe muligt at rejse indvending. Men skal teorien på trods

41) Udtrykket er valgt med omhu, thi der foreslås her ikke nogen ny teoretisk ansats, men - i sammenhæng med den diskussion, der i øjeblikket føres blandt videnskabsfolk - bestemte muligheder i videreudviklingen af allerede foreliggende arbejder.

heraf udvikles og bliver der af påståede nye forandringer af det nævnte forhold draget såvel teoretiske som politiske konsekvenser, så er det nødvendigt at undersøge, hvorvidt den almene stadieteori egentlig er teoretisk og historisk bæredygtig til at kunne lægges til grund for vurderingen af bestemte forandringer. En videnskabelig og politisk bedømmelse af det kvalitative i og relevansen af bestemte forandringer kan nu en gang kun udfoldes konsistent på basis af forudsætninger, som teoretisk og historisk er præcist klarlagte.⁴²⁾ Især den sidste betingelse synes stort set ikke at være tilstrækkeligt opfyldt. Når fx. Banfi mener, at de store industri- og handelsforetagenders økonomiske planer i dag går forud for de statslige indgreb,⁴³⁾ så mangler der her en angivelse af, hvornår - og hvorvidt - det nogensinde har været anderledes. Når Werner Hoffmann skriver, at i øjeblikket foregår der en proces, hvorigennem den offentlige magts historiske selvstændiggørelse over for den private ophæves og forholdet mellem begge bliver porøst,⁴⁴⁾ så burde han her ikke blot levere påstanden om, men også belægget for den tidligere forskel. Når monopolernes sammensmeltning med statsburokratiet bliver fremhævet,⁴⁵⁾ så mangler der også en påvisning af, hvorfor de store slavehandlere i de londonske Boards of Trade var noget så ganske anderledes.

-
- 42) Jeg drager heraf også følger for teoriens konsistens. Ansatsen der omfatter en historisk testning af historisk-materialistiske teorier kan ikke her beskrives nærmere. Den må værge sig mod mistanken for at ville argumentere med historiske fremtrædelsesformer imod strukturanalyser.
- 43) Rodolfo Banfi, Probleme und Scheinprobleme bei Marx und im Marxismus i: Folgen einer Theorie, Essays über 'Das Kapital' von Karl Marx, Ffm. 1967, s. 158.
- 44) Werner Hoffmann, op.cit., s. 6 f.
- 45) Saml. fx. dette aspekts særlige betydning hos J. Ostrowitjanow og W. Tscheprow: Der staatsmonopolistische Kapitalismus im Zerrspiegel des Revisionismus, i: Probleme des Friedens und des Sozialismus, 1957, nr. 2, s. 44 ff.

Intentionen med disse henvisninger - og det vil ikke volde besvar at forøge dem - er ikke historikerens "sådan-har-det-altid-været" eller at indvende noget grundlæggende mod den almene stadieteori. Men der betones hermed nok nødvendigheden af historisk forskning for videreudviklingen af den historisk-materialistiske statsteori. Denne burde kun have gyldighed for enkelte nationalstater og nationale økonomiers genetiske udvikling, for så vidt som undersøgelser af den nævnte karakter kan inkorporeres i historisk-systematiske analyser af forandringerne i de transmissionsinstrumenter, der præger den indre struktur i relationerne mellem basis og statslig overbygning. Ud over behandlingen af de særlige relationer mellem produktionsmåde og statsapparat må det også analyseres, hvordan og på hvilken karakteristisk måde disse relationer er blevet etableret. En sådan undersøgelse må gå langt ud over de hidtil gængse stadiemæssige opdelinger af statens aktivitet i interventioner gennem enkeltforholdsregler og planmæssig strukturpolitik; analyser af primært personelle forbindelser, som dem fx. Milliband er fremkommet med, kan her kun udgøre et delaspekt.⁴⁶⁾ Fremfor alt skulle man i de historiske undersøgelser ikke kun foretage generelle konstateringer af dialektikken i relationerne til den økonomiske basis, men analysere denne dialektik konkret historisk, dvs. i dennes reale bestemmende faktorer.

Jeg vil afslutningsvis præcisere denne betoning af nødvendigheden af historisk forskningsarbejde i videreudviklingen af den historisk-materialistiske statsteori og af den dækkende nutidsanalyse i tre henseender: i forhold til statens ydre funktioner, i forhold til det teoretisk forudsatte stadium i konkurrencekapitalismen og i forhold til nødvendigheden af offentlig regulering af produktionen.

Det sidste henfører sig til et sted i Anti-Dühring,⁴⁷⁾ der i den sidste tid er blevet citeret særlig hyppigt og som samtidig er fundamentalt for bestemte ansatser i teorien om den stats-

46) Saml. Ralph Milliband, *The State in Capitalist Society*, London 1964, ligeledes kontroversen mellem Poulantzas og Milliband i KJ 2/71, s. 201 ff.

47) Friedrich Engels, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft ("Anti-Dühring")*, Dritter Abschnitt II, MEW 20, s. 248.

monopolistiske kapitalisme. Engels nævner der, at med den voksende samfundsmæssiggørelse af den kapitalistiske produktion støder udviklingen af produktivkræfterne i privat form i stigende grad mod sine grænser. På grund af bourgeosiets uduelighed i forvaltningen af de moderne produktivkræfter, hvad der viser sig i kriserne, omdannes bestemte produktionsanstalter til aktieselskaber eller statsejendom. Engels angiver i en anmærkning, hvad der er den analytisk udslaggivende betingelse for at tale om økonomisk uafviselighed.⁴⁸⁾ Den potentielle overskridelse af det kapitalistiske system ved at der sker en samfundsmæssig organisation af produktionen (i form af aktieselskaber eller statsvirksomheder) anerkender han kun, for så vidt som denne er blevet økonomisk uafviselig - fordi produktionen ikke længere kan gennemføres i privatkapitalistisk form. Han vender sig udtrykkelig imod den fejltagelse, det er at ville betragte fx. den Bismarck'ske nationalisering af Preussens jernbaner under et sådant synspunkt. Før man i dag slutter noget ud fra udvidelsen af de offentlige virksomheder om kapitalismens potentielle overvindelighed,⁴⁹⁾ må man derfor - helt i tråd med Engels - undersøge, om den kan betegnes som noget økonomisk tvingende. Som udgangspunkt for - sammenlignende historisk-økonomiske - studier af denne art kunne det nævnte Engels-citat anvendes, fordi Engels her går ud fra, at det i første række og mest uafviseligt vil være de store samfærdselsanstalter: post, telegraf og jernbaner, der nationaliseres. Årsagen til at denne uafviselighed ikke har sat sig igennem overalt i de kapitalistisk højtudviklede lande - USA er fx. en undtagelse - må undersøges med henblik på de offentlige foretagenders særlige økonomiske karakter. Man kunne så mere eksakt i forbindelse med en detaljeret behandling undersøge spørgsmålet, hvorvidt det rent faktisk er de produktionsområder, hvor produktivkraftudviklingen foregår særlig koncentreret og hurtigt, der

48) Sammesteds s. 259.

49) Saml. Le Capitalisme Monopoliste d'Etat, a.a.O., bd. I, s. 186 ff.

inddrages i det statslige regie. Spørgsmålet om nationaliseringernes politiske relevans kan først debatteres påny på baggrund af sådanne analyser - og ikke blot ud fra en generel teori om kapitalvaloriseringen.⁵⁰⁾

Ud fra den historiske undersøgelse kan det også fra en helt anden synsvinkel blive gjort tilgængeligt, hvilken betydning der ligger i bestemte nationalstatslige produktionsreguleringer (det være sig gennem offentlige virksomheder eller strukturelt gennem økonomiske planer eller forholdsregler). De fleste af vore statsteoretiske arbejder baserer sig efter min mening på en fuldstændig ubevidst - hvad der ikke betyder, at den bør undervurderes - forestilling om den nationale økonomi som noget i sig selv afgrænset. Selv i imperialismeteorier kan man påvise denne, når de udleder den imperialistiske politik som om denne var et resultat af bestemte indre kapitalvaloriseringsbetingelser. En sådan betragtningssmåde - der skelner mellem indre og ydre - er ikke blot udialektisk, hvad Martin Nicolaus med rette indvender mod Mandels analyse af US-imperialismen,⁵¹⁾ den er også historisk uholdbar. Den overser, at helt fra begyndelsen har kapitalismens udvikling fundet sted under internationale betingelser. Dermed vil jeg ikke hævde, at de ydre markeder har udgjort en forudsætning for udviklingen af kapitalismen.⁵²⁾ Men hidtil har det ikke gjort noget afgørende indtryk på stadieteorien om statsfunktionerne, at for de europæiske kolonistaters vedkommende (især for England, i mindre grad alment) er det ikke muligt historisk at adskille kapitalismens udvikling fra den akkumulation, som sker på basis af

50) Således Boccasars ansats. Saml. Paul Boccara: Übersicht über die Theorie der Überakkumulation - Entwertung des Kapitals und die Perspektiven der fortschrittlichen Demokratie, tysk i: SOPO nr. 16, Berlin 1972, s. 1-16.

51) Martin Nicolaus: Die Objektivität des Imperialismus. Anti-Mandel. Internationale Marxistische Diskussion 13, Berlin 1971, s. 18 og passim.

52) Den følgende udredning ligger altså ikke på samme niveau, som det Lenin behandler i sit arbejde "Zur sogenannten Frage der Märkte"; Lenin, Werke bd. 1, s. 69 ff.

slave-, kolonihandel og slaveproduktion.⁵³⁾ Nu som tidligere har Adam Smiths berømte polemik mod merkantilisterne også gyldighed⁵⁴⁾ blandt marxistiske teoretikere, for så vidt som den fundamentale forskel i statsaktiviteten, han hævdede der var mellem overgangen fra den endnu merkantile tidlige kapitalisme til konkurrencekapitalismen og i denne, endnu tages for gangbar historisk mønt. Den overser, at de statsfunktioner⁵⁵⁾ som Adam Smith (og hans tids økonomiske politikere) selv formulerede som nødvendige går langt ud over det, der normalt tilskrives klassikerne som statslige rammebetingelser; især passer den flåde, som på realistisk vis blev anset for nødvendig for udenrigshandelen på ingen måde ind i det traderede billede af den i alle henseender harmoniske frihandel: Men vigtigere end rekursen til det faktiske realitetsindhold i klassikernes politisk-økonomiske analyser⁵⁶⁾ er påpegningen af, at den frie

53) Metodisk kan den her intenderede ansats også bestemmes derhen, at mulighedsbetingelserne for forholdenes afvigelse fra begrebet om dem bliver analyseret (hvor konkurrencen må begribes som delvist optaget i det almene begreb om kapitalen); saml. hertil: Helmut Reichelt: Zur Marxschen Werttheorie und deren Interpretation bei Werner Hoffmann, i: SOPO nr. 2, Berlin 1969, s. 22. Imidlertid diskuterer jeg her på et niveau, hvor den historiske udstrækning af disse afvigelser overhovedet først skal registreres. Den kapitalistiske udviklings "normalforløb", som det blev fremstillet af Marx i Kapitalen, betyder ikke det hyppigste eller gennemsnitsforløbet. Det er - også for konkurrencekapitalismens fase - et metodologisk redskab og ikke nogen historisk realform: at flertallet af de nationale udviklinger var langt fra dette "normalforløb" skal føres tilbage til, at de forløb under internationale betingelser af økonomisk afhængighed, hhv. underlegenhed. Når England kommer nærmest til normalforløbet, så er det ikke fordi de ydre markeder var konstitutive for den kapitalistiske udvikling, men fordi den interne engelske udvikling gennem den internationale økonomiske magtposition mere blev skånet for virkningerne af den eksterne afhængighed end andre. (Dette hovedaspekt suppleres af muligheden for at forlægge bestemte økonomiske reguleringer til de koloniale dele af Storbritanniens økonomiske område).

54) Adam Smith, Wealth of Nation, 1776; saml. især IV. bog.

55) Sammesteds, V. bog.

56) En god indføring i analysen heraf findes hos Lionel Robbins: The Theory of Economic Policy in English Classical Political Economy, London 1952.

konkurrencest teori og realitet udviklede sig inden for rammen af koloniale forhold, der var blevet etableret med statslig (læs: militær) magtanvendelse. Når den frie konkurrencest og frihandelens teoretikere krævede indskrænkning af statsfunktionerne, beroede det ikke alene på forskelle der var sat af de ydre relationer omkring den kapitalakkumulation, man sigtede imod, men også på den kendsgerning, at der gennem rigorøse produktionsreguleringer i de oversøiske kolonier var givet en fundamental garanti for den hjemlige manufakturproduktions afsætning. At denne økonomiske fordel på ingen måde blev ophævet ved at de tidligere kolonier fik politisk selvstændighed, har Wakefield med sin koloniteori - der baserede sig på nødvendigheden af periodiske kapitalvaloriseringer - overbevisende påvist i 1849.⁵⁷⁾ Allerede omkring overgangen fra det 18. til det 19. århundrede fremhævede Alexander Hamilton og Friedrich List den frie konkurrencest og frihandelens fundamentale "storbritaniske" karakter.⁵⁸⁾ De godtgjorde, at såvel for et økonomisk mindre fremskredent land som for et, der på grund af sine indre markedsforhold ikke foretog oversøiske kolonialiseringer, blev den nationale økonomis indre udviklingsbetingelser basalt bestemt gennem de internationale økonomiske magtforhold. Ud fra denne analyse af den afhængige reproduktion udviklede sig konsekvent en teori om de økonomiske statsfunktioner, som adskilte sig fra den klassiske teori om den borgerlige økonomi og den borgerlige stat. Den inddrog såvel udenrigshandelspolitikken som de strukturelle forholdsregler for den indre udvikling.

Langt senere da Storbritannien allerede i vidt omfang havde mistet sin økonomiske verdensposition er dette stade i de

57) Edward Gibbon Wakefield: A View of the Art of Colonization. Oxford 1914 (skrevet 1849).

58) Alexander Hamilton var USAs første finansminister. Hans teori findes overvejende i hans taler og de 'Reports', han forelagde US-senatet. Saml.: The Works of Alexander Hamilton, ed. Henry Cabot Lodge, bd. 1-8, London 1885 ff. - ligeledes: The Reports of Alexander Hamilton, ed. J.E. Cooke, New York - Evanston - London 1964. Ang. Friedrich List, saml. især: Grundlinien der politischen Ökonomie und andere Beiträge aus der amerikanischen Zeit, udg. Wilhelm Notz, Berlin 1931.

systemimmanente analyser blevet indhentet af Keynes for derefter at blive kolporteret som en stor ny erkendelse, der var svarende til et helt nyt udviklingsniveau.⁵⁹⁾ Talen om neo-merkantilismen indfandt sig og erkendelsen af, at den ændring⁶⁰⁾ af den statslige politik, der betegnedes hermed, beroede på særlige internationale forhold, blev efterhånden tildækket.⁶¹⁾ Hvis man gennem historiske studier undersøger, hvilken form og udstrækning den statslige aktivitet har haft uden for England, så fremstår der en mere differentieret betragtning af de "nye" statsfunktioner og en teori om disses forhold til den økonomiske basis (nu forstået i den internationale betingethed), der er historisk konkret. Men ud over dette har analysen af statens ydre økonomiske funktioner endnu en betydning for udviklingen af teorien. Den påviser - måske endnu tydeligere end analysen af andre økonomiske statsfunktioner - den reale dialektik i relationerne mellem materiel basis og statslig overbygning. Delvist fordi de ydre statsfunktioner langthent var historisk konstitutive for udviklingen af den moderne stats øvrige funktioner. Hvad den især skulle yde var militær beskyttelse af sine handlende borgere, deltage i finansieringen af større udenrigshandeler, erobring af kolonier. Hertil kom som forudsætning for fredelige handelsforbindelser overtagelser af ejendoms-garantier udadtil, dvs. under bestemte betingelser opstillede staten kautioner, og overvågede således på samme tid forpligtelser, som dens borgere indgik med udenlandske tredjeparter, såvel som de indenlandske kontraktlige forhold. Den moderne stats ydre funktioner, repræsentationen udadtil af de handlende

59) Saml. hertil primært det 23. kapitel af General Theory. John M. Keynes: The General Theory of Employment, Interest and Money. London - New York, 1936.

60) Jeg anvender ikke selv merkantilisme som betegnelse for en bestemt art af statsaktivitet, men som betegnelse for en historisk udviklingsfase. Her menes der dog det normale deskriptive begreb.

61) Dette gælder også for Joan Robinson: The New Mercantilism, Cambridge Univ. Press 1966; på s. 12 i denne udgave af hendes tiltrædelsesforelæsning fastslår hun: "The characteristic feature of the new mercantilism is that every nation wants to earn surplus from the rest".

borgere og de hertil svarende virkninger på den indre organisation, kan påvises i udfoldet form allerede hos de mægtige italienske bystater i det 14. århundrede. Som det er tilfældet i de europæiske staters udvikling, står de også her i sammenhæng med skabelsen af et system af ydre markeder, af regulerende handelsforbindelser. Denne etablering af et handelssystem - om nødvendigt understøttet af statslig militærmagt - er hovedindholdet af det, der historisk må opfattes som merkantilisme.⁶²⁾ De europæiske kolonimagter har udviklet dette med størst konsekvens. Men selv for det tyske riges vedkommende er det muligt at påvise, hvordan udviklingen af statsfunktionerne sker som en reaktion på internationale betingelser. Den tyske "Reichsmerkantilismus" lader sig ikke, som Bog er inde på, udlede⁶³⁾ af 'tidsånden', men nok af bestræbelserne på at afværge de franske forsøg på at opnå handelshegemoni, der især truede de tyske lande mellem 1660 og 1715.⁶⁴⁾

Det er let at finde belæg for, at den moderne stats konstitutive ydre funktioner til enhver tid hang sammen med bestemte indre udviklingstendenser. Alligevel må man her - hvad vi ikke har mulighed for at gå ind på i denne teseagtige be-

62) Denne formulering rummer meget stærke generaliseringer og lader helt de typiske fremtrædelser i overgangstiden fra den feudale til den borgerlige politiske organisation ude af betragtning. Der bliver heller ikke taget hensyn til virkningerne af tidligere regeringsformer (som fx. det absolutte monarki i Frankrig). Hvad der her berøres er udelukkende de (funktionelt, ikke formelt bestemte) præformer for den moderne, borgerlige stat. Dennes begyndelse forlægges også konservative historikere til tiden omkring overgangen fra det 16. til det 17. århundrede. Saml.: Paul Weihnacht, Staat. Studien zur Bedeutungsgeschichte des Wortes von den Anfängen bis ins 19. Jahrhundert, Berlin 1968, s. 66 ff.

63) Ingmar Bog: Der Merkantilismus in Deutschland; i: Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, bd. 173, 1961, s. 145.

64) Saml. Friedrich Lütge: Aussenwirtschaftspolitische Massnahmen des deutschen Reiches im Zeitalter des Merkantilismus, i: Festaussgabe für Friedrich Bülow, Berlin 1960, s. 257-271.

skrivelse af en forskningsansats - konstatere en mulig forskel på den udvikling, der har fundet sted i dels England og dels i det tyske område. Mens de økonomiske teoretikere og politikere i England i især det 17. århundrede som oftest selv var storkøbmænd,⁶⁵⁾ så har - i det tyske område - skinnet af, at staten står over de stridende interesser sin rod i en tradition, der går tilbage til denne tid (fordi den ikke var direkte forbundet med handelskompagnier).⁶⁶⁾ Man kan dog for begge udviklingstyper fastslå, at bestemte indre udviklinger var nødvendige for succesrigt at varetage de ydre funktioner: finansieringen af en flåde hhv. stående hær krævede finansiering gennem told og skat. Garanteringen af de internationale handelsforbindelser forudsatte udviklingen af et statsligt styret pengesystem, offentlig kredit og statslig retsovervågelse. Og tilsammen krævede dette et handlekraftigt (byråkratisk) statsapparat.⁶⁷⁾

Disse formuleringer er her meget forkortede og gælder kun for den tidlige kapitalisme og prækapitalismen - jeg går eksempelvis overhovedet ikke ind på den for udviklingen af kapitalismen og den moderne stat betydningsfulde ændring af den statslige fiskalpolitik, der sker med overgangen fra luksusskat til indkomst- og forbrugsskat.⁶⁸⁾ Teorien om den borgerlige stats ydre funktioner kan aflæses mere systematisk i debatterne omkring grundlæggelsen af unionen af nordamerikanske stater.⁶⁹⁾

65) Oplysninger hertil hos Ingmar Bog. a.a.O., s. 130.

66) Alligevel er nyere arbejder over merkantilismen med rette stødt frem til en systematisk betragtningsmåde, som forstår kameralismen som en særlig udformning af merkantilismen. Saml. fx.: A.V. Judges: *The Idea of a Mercantile State*, i *Revisions in Mercantilism*, ed. D.C. Coleman, London 1969, s. 35 ff. (skrevet 1939).

67) Til teorien om denne udvikling saml. overblikket hos Joseph J. Spengler: *Mercantilist and Physiocratic Growth Theory*, i: *Theories of Economic Growth*, ed. Bert F. Hoselitz, Glencoe Ill. 1962.

68) Saml. hertil de vigtige arbejder af Martin Wolfe, *French Views on Wealth and Taxes from the Middle Ages to the Old Regime*; i: *Revisions in Mercantilism*, a.a.O., s. 190 ff.

69) *The Records of the Federal Convention of 1787*. Ed. Max Farrand, bd. 1-4, New Haven, 1937.

Thi denne union blev grundlagt som økonomisk repræsentation udadtil. De nordamerikanske borgere og statsapparatet blev tildelt de funktioner, som man lige netop anså for tilstrækkelige (efter erfaringerne med føderationsregeringen, der dannedes umiddelbart efter uafhængigheden, men som ikke var blevet udstyret med tilstrækkelige kompetencer). Jeg har i anden sammenhæng⁷⁰⁾ udførligt analyseret denne statsdannelse og dens relevans for teorien om den borgerlige stat. Her vil jeg kun kort referere et af de undersøgelsesresultater, der tilstræbtes deri, fordi det er vigtigt i vor sammenhæng:

Unionen blev oprindeligt grundlag for i første række at etablere internationale kreditmuligheder. Trods iøvrigt divergerende interesser svarede dette til den almene interesse hos Nordamerikas frie, hvide borgere. Repræsentanterne for i det mindste landets agrare majoritet⁷¹⁾ i tiden omkring unionsdannelsen gik heri under udtrykkelig henvisning til frihandels-teorien ud fra, at de internationale handelsforbindelser skulde etableres som fredelige og politisk neutrale. Men da republikanerne i året 1830 overtog regeringen efter 'føderalister-nes' fald og en sejr over den indre struktur- og beskyttelsespolitik, der især var præget af handelsinteresser og Hamiltons teorier, måtte de indse, at der med nødvendigheden af internationale handelsforbindelser fulgte involvering i internationale magtkampe. Og Jefferson - tidligere kendt som talsmand for kravet om formindskelse af flåden, reducere af statsapparatet, skattesænkning og indstilling af industrialiseringsprogrammet - blev i sin præsidentperiode til repræsentant for imperialistisk ekspansionspolitik, rigorøs beskyttelsestold og statslig understøttet industrialisering.

To træk ved den nordamerikanske statsdannelse er forskningsmæssigt interessante. For det første foreligger der her en

70) Ikke publiceret manuskript til min magisterafhandling: Die politische Ökonomie des amerikanischen Traums. Göttingen 1971.

71) Indbefatter her såvel de i vid udstrækning selvforsørgende små farmere - som kun tilbyder overskuddet til markedet - såvel som slave- og plantageejere.

direkte økonomisk bestemmelse af statsfunktionerne.⁷²⁾ For det andet førtes diskussionerne omkring den nationale politik i de første årtier på et indsigt niveau i betingelserne for den nationale organisation af den borgerlige politiske økonomi, der næppe siden er blevet nået i det borgerlige samfunds historie. Derfor lader det sig ved den nordamerikanske udvikling særlig klart påvise, hvordan en borgerlig stat, der udtrykkelig er etableret som et udvalg til varetagelse af fællesgeschäfte ved sin organisatoriske eksistens og gennem den blotte opfyldelse af de funktioner, den er pålagt, udvikler en dynamik, som ikke forbliver umiddelbart formidlet med de interessekonstellationer, som på et givet tidspunkt har sat denne dynamik i gang.

Ganske vist må der i teorien om statsfunktionerne generelt tages hensyn til statsfunktionernes virkning udadtil, til at der opstår en bestemt forbigående egendynamik i politikken ved omsættelsen af økonomiske interesser til international politik og de virkninger denne har på den indre udvikling; men denne relation mellem statens ydre økonomiske funktioner og den indre økonomiske udvikling er først og fremmest økonomisk gennemgribende i den imperialistiske fase.

Med kapitalens stigende koncentration, udviklingen af nationale og supranationale koncerner mister statens ydre funktioner i stadig højere grad betydning. Ganske vist indsættes der endnu national militærmagt ved opdelingen af verdensmarkedet (men som i tilfældet med Vietnamkrigen er denne art "nationale" engagementer i dag internationalt finansieret).⁷³⁾ I vid udstrækning kan den dog styres af de internationale truste uden statslig magtanvendelse.

Tages verdensmarkedsudviklingen - som den viser sig i de

72) Denne er senere blevet ideologisk tildækket, men er i teorien om statsdannelsen behandlet klart og tydeligt.

73) Saml. her de belæg, som Martin Nicolaus fremkommer med i den citerede artikel. Saml. også diskussionen om konjunkturfarm i Handelsblatt, nr. 79, årg. 27, fra 24.4.1972, s. 19.

internationale koncerners magtstilling - lige så alvorligt som Marx⁷⁴⁾ foreslog, så er det muligt at udvide den hidtidige stadieteori om statsfunktionerne med et konkret historisk aspekt: "de ydre statsfunktioner", der var konstitutive i udviklingen af den borgerlige stat, får mindre og mindre betydning.

Under dette synspunkt må det undersøges, om ansatserne til teorien om den statsmonopolistiske kapitalisme ikke i alt for høj grad orienterer sig i forhold til et udviklingsstade, hvor netop den nationalstatslige organisation af den kapitalistiske produktion havde størst betydning.

74) Denne fordring gælder trods den endnu påviselige 'nationale' konkurrence mellem kapitalerne.